

BİZANS İMPARATORU I. ANDRONİKOS KOMNENOS'UN HAYATI VE DEVLET TEŞKİLATINI YENİDEN DÜZENLEMeye YÖNELİK REFORMLARI

Yusuf Ayönü*

*“İmparatorların iyileştiremeyeceği yara,
imparator kudretinin imha edemeyeceği
hiçbir haksızlık mevcut değildir”*

I. Andronikos Komnenos

Özet

I. Andronikos Komnenos, imparatorluk makamında yalnızca iki yıl kalmasına rağmen Bizans tarihinin en önemli kişiliklerinden birisidir. Kısa süren iktidarı sırasında Bizans devlet teşkilatına yeniden çeki düzen vermek için yaptığı reformlar devlet içinde gözle görülür bir düzelmeye sebep olmuş ve pek çok aksaklığı ortadan kaldırmıştır. Bununla birlikte reformlarını gerçekleştirirken uyguladığı şiddet yöntemi ve daha önce sahip oldukları ayrıcalıklarını kaybeden Bizans aristokrasisinin muhalefeti, onun yönetimine karşı bir tepkinin oluşmasına sebep olmuş ve Bizans başkentinde çıkan bir ayaklanma sonucu trajik bir şekilde tahtını ve hayatını kaybetmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Bizans İmparatorluğu, I. Andronikos Komnenos, Bizans aristokrasisi, İstanbul.*

Abstract

Byzantine Emperor Andronicus I Comnenus and His Reforms to Rearrange of the Government Organization

Andronicus I Comnenus, despite having only two years in the imperial throne, is one of the most prominent personalities in the Byzantine history. During his short reign, Andronicus I Comnenus reformed and re-organized the Byzantine management system. This led to a visible improvement in the management system and eliminated many disruptions. However his violent methods when performing these reforms and opposition of the Byzantine aristocracy, lost their privileges which they had previously, had caused a reaction against his administration and he had lost his throne and life tragically in a rebellion that broke out in the capital of the Byzantine Empire.

Key Words: *The Byzantine Empire, Andronicus I Comnenus, The Byzantine aristocracy, Constantinople.*

* İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, İZMİR.
yusuf.ayonu@ikc.edu.tr

Giriş

I. Andronikos Komnenos (1183-1185), Bizans tarihinin en çok tartışılan şahsiyetlerinden birisidir. Bazıları tarafından kötülüğün ve zalimliğin simgesi olarak gösterilirken, kimileri de onu Bizans devlet teşkilatını yeniden düzene kavuşturan, hukukî ve ekonomik eşitsizlikleri ortadan kaldıran siyasî ve sosyal alanlarda büyük bir reformcu olarak değerlendirmektedir¹.

İmparator II. Ioannes Komnenos (1118-1143) ve tarihçi Anna Komnena'nın kardeşi *Sebastokrator*² Isaakikos Komnenos'un oğlu olan³ Andronikos Komnenos'un hayatının büyük kısmı, kuzeni I. Manuel Komnenos (1143-1180) ile mücadele etmekle geçti. Aslında iki kuzen arasındaki bu çekişme, Komnenos hanedanı üyelerinin yaşadığı ilk anlaşmazlık değildi. Nitekim kardeş olan babaları da zamanında bir iktidar mücadelesine girişmişti. Devrin Bizans yazarlarının ifadesiyle ağabeyinin iktidarı ele geçirmesinde herkesten çok payı olan⁴ ve bu sadakati nedeniyle *Sebastokrator* unvanı ile taltif edilen Isaakios Komnenos'un çok geçmeden II. Ioannes Komnenos ile arası açıldı. İlginç olan Isaakios'un adının ağabeyini tahttan indirmek için hazırlanan komploya karışmış olmasıdır. Bu darbe girişiminin açığa çıkması üzerine Isaakios Komnenos, oğlu Ioannes ile birlikte Türklere sığındı (1130). Danişmendlilerin ve Selçukluların desteğini alan Isaakios Komnenos, uzun yıllar mücadele ettiği ağabeyine karşı başarılı olamayacağına kanaat getirince ondan af dilemek üzere 1139 yılında İstanbul'a döndü. II. Ioannes Komnenos da tüm yaptıklarına rağmen kardeşini ve yeğenini affederek onlara eski makamlarını iade etti⁵. Bununla birlikte çağdaş Bizans tarihçilerinden Ioannes Kinnamos, Isaakios Komnenos'un, I. Manuel Komnenos'un hükümdarlığının ilk yıllarında yeğeninin iktidarına son vermeye yönelik girişimlerde bulunduğunu ifade etmektedir⁶.

Aynı yaşlarda olan iki kuzenin çocuklukları birlikte geçti. Beraber büyümeleri, aynı eğitimi almaları ve aynı aileye mensup olmalarına rağmen karakterleri neredeyse tamamen zıttı. Gençlik yıllarında birbirleri ile yarışlar, güreşler ve başka pek çok müsabakalar yapan bu iki genç arasında daha o

¹ Diehl 1908, s.132-133; Laskarê 1995, s.126.

² I. Aleksios Komnenos döneminde ihdas edilen *Sebastokrator*'luk unvanı imparatorun oğullarına ve kardeşlerine verilmekteydi. Komnenos hanedanı devrinde müşterek imparatorluktan sonra en yüksek makamdı. Bkz. Kazhdan 1991,1, s.1862.

³ Choniates 1984, s.59; Türkçe çev. 1995, s.70-71.

⁴ Niketas, s.19; Türkçe çev. I, s.20.

⁵ Niketas, s.19; Türkçe çev. I, s.20-21; Süryani Mihail s.96; ayrıca bkz. Chalandon, 1912, II, s.152-153; Necipoğlu 2001, s.79-80; Daş 2000, s.5-6; Turan 1996, s.171.

⁶ Kinnamos 1976, s.49; Türkçe çev. 2001, s.46.

yıllarda bir rekabet vardı⁷. Elbette ki babasının imparator olması Manuel'i daha üstün hale getiriyordu. Nitekim o, 1143 yılında babası II. Ioannes Komnenos ölünce Bizans tahtına oturdu. Bundan sonra iki kuzen arasında gençlik yıllarında oyunlarda yaşanan tatlı rekabet yerini iktidar mücadelesine bıraktı.

Kuzenini tahttan indirmeye yönelik birçok girişimde bulunan Andronikos Komnenos bu teşebbüslerinin her seferinde sonuçsuz kalmasına rağmen amacından asla vazgeçmedi ve I. Manuel Komnenos'un ölümüne kadar çabalarını sürdürdü. Yalnızca siyasi hayatında değil özel yaşantısında da kendisine zarar verebilecek davranışlarda ısrar etmekten geri durmadı ve hanedanın diğer mensuplarının tepkisini çeken gönül ilişkilerine girdi. Uzun boylu, atletik vücutlu, yakışıklı ve etkileyici konuşma kabiliyetine sahip Andronikos Komnenos her zaman için kadınların gözdesi durumundaydı⁸. Hayatı boyunca iki kez evlenen bu çapkın adamın bazıları yakın akrabası olmak üzere sayısız metresi oldu.

A. İmparatorluk Öncesi Hayatı

Bizans tarih yazarı Ioannes Kinnamos, I. Manuel Komnenos'un, kuzeninin kendisine karşı iyi niyetler beslemediğini bilmesine rağmen ona asla kötü davranmadığını ifade etmektedir⁹. Başkentteki imparatorluk sarayında ikamet eden Andronikos Komnenos, 1152 yılında Kilikya valiliğine getirildi. Görevi, başta Misis olmak üzere Ermeni Baronu Rupenli II. Toros (1145-1169) tarafından zapt edilen şehirleri geri alarak imparatorluğun bölgedeki hâkimiyetini yeniden tesis etmektir. Ancak II. Toros tarafından mağlup edilen Andronikos İstanbul'a dönmek zorunda kaldı¹⁰. İmparator, kuzenini bu başarısızlığından dolayı cezalandırmak yerine bu sefer de onu Niş ve Braniçevo valiliğine atadı (1153)¹¹. Bizans kaynaklarının ifadesine göre Andronikos Komnenos bu görevi sırasında Macar Kralı Geza'ya, Bizans imparatoruna karşı anlaşma teklifinde bulundu. Macar kralına yazdığı mektupta, Bizans tahtını ele geçirmesine yardım ettiği takdirde Niş ve Braniçevo'nun idaresini kendisine bırakmayı vaad ediyordu. Ancak onun bu girişimi sonuçsuz kaldığı gibi bir süre sonra imparatorun emri ile tutuklandı ve İstanbul'a götürülüp hapsedildi¹².

⁷ Kinnamos 1976, s.100; Türkçe çev. 2001, s.97.

⁸ Niketas 1984, s.59; Türkçe çev. 1995, s.70.

⁹ Kinnamos 1976, s.100; Türkçe çev. 2001, s.97.

¹⁰ Kinnamos 1976, s.96-98; Türkçe çev. 2001, s.93-95; Bizans kaynaklarının aksine müverrih Vardan bu olayın tarihini 1151 olarak vermektedir. Bkz. Vardan Vartabet 1937, s.203; ayrıca bkz. Jurewicz 1970, s.48; Ersan 2007, s.131-132.

¹¹ Kinnamos 1976, s.98; Türkçe çev. 2001, s.95.

¹² Kinnamos 1976, s.99 vd.; Türkçe çev. 2001, s.96 vd.; Niketas 1984, s.58; Türkçe çev. 1995, s.69-70.

Andronikos Komnenos, birkaç yıllık tutsaklığın ardından bir yolunu bularak kaçmayı başardı. Fakat yakalanarak yeniden bir hücreye kapatıldı. Üstelik bir daha kaçamaması için daha sıkı önlemler alındı¹³. İkinci hapis hayatı yaklaşık altı yıl sürdü. Kuzeninın kendisini asla serbest bırakmayacağını farkında olan Andronikos, ustaca bir plan ve biraz da talihin yardımı ile bir kez daha kaçmayı başardı (1164). Galiçya'ya giderek Rus Knezi Yaroslav'a sığındı. Yaroslav tarafından çok iyi karşılanan Andronikos Komnenos burada eski günlerin acısını çıkartırcasına rahat bir hayat sürdü. Üstelik Rus knezi ile Bizans imparatoru arasındaki yakın ilişki affedilmesine vesile oldu. İki hükümdar arasında yapılan ittifak neticesinde Macarlara karşı yapılacak harekâta Andronikos Komnenos komutasındaki Rus kuvvetleri de katıldı. Zemin kuşatması sırasında aynı saflarda yer alan iki kuzen mücadeleden zaferle çıktı. Bu olaydan sonra imparator ile arası düzelen Andronikos tekrar İstanbul'a döndü¹⁴.

Andronikos Komnenos 1165 yılında ikinci kez Kilikya valiliğine getirildi¹⁵. Fakat II. Toros karşısında bir kez daha başarısız oldu¹⁶. Çok geçmeden Andronikos'un imparator ile arasının yeniden açıldığını görmekteyiz. Üstelik bu gerginliğin sebebi askerî konulardaki başarısızlığı değil yaşadığı uygunsuz gönül ilişkisi idi. Zira Andronikos'un yeni aşkı Antakya hâkimi Raymond de Poitiers'ın kızı ve I. Manuel Komnenos'un ikinci eşi Maria'nın kız kardeşi Philippa idi. Antakya'da bir süre kalan Andronikos, bu ilişkiye şiddetle karşı çıkan imparatorun gazabından çekindiğinden burayı terk ederek Kudüs'e gitti¹⁷. Kudüs'te sabık kral III. Baoudin'in dul karısı ve aynı zamanda I. Manuel Komnenos'un kardeşi Isaakios'un kızı olan Theodora Komnena ile karşılaştı ve onunla da gönül ilişkisi yaşamaya başladı. Uslanmaz kuzeninın artık ciddi bir cezayı hak ettiğini düşünen I. Manuel Komnenos, Kudüs Kralı Amaury'ye, Andronikos'un tutuklanarak gözlerine mil çekilmesini istediği bir mektup yolladı. Ancak şans eseri mektup Theodora'nın eline geçti. Mektubu okuyan Theodora, amcası I. Manuel Komnenos'un sevgilisi Andronikos hakkındaki hükmünü öğrendi ve bunu sevgilisine bildirdi. Bunun üzerine Theodora'yı da yanına alan Andronikos Kudüs'ten ayrıldı¹⁸.

¹³ Niketas 1984, s.59 vd; Türkçe çev. 1995, s71 vd.

¹⁴ Niketas 1984, s.73-75; Türkçe çev. 1995, s.89-91.

¹⁵ Kinnamos 1976, s.188; Türkçe çev. 2001, s.181; Ersan 2007, s.140-141.

¹⁶ Niketas 1984, s.79; Türkçe çev. 1995, s.95.

¹⁷ Niketas 1984, s.79-80; Türkçe çev. 1995, s.95-97; Kinnamos 1976, s.188; Türkçe çev. 2001, s.181; krş. Diehl 1908, s. 104-106; Norwich 1996, s.142.

¹⁸ William of Tyre 1943, s.345-346; krş. Jurewicz 1970, s.75-76; Kayaoğlu 2013, s.83.

Bundan sonra bir ülkeden diğerine seyahat eden ikili gittikleri her yerde saygı ile karşılandılar¹⁹. Niketas Khoniates, iki sevgilinin en sonunda Saltukoğullarının sarayına geldiğini ifade etmektedir²⁰. Aynı şekilde diğer bir çağdaş tanık Süryani Mihail de yazmış olduğu eserinde, İstanbul'dan kaçmasının ardından maceralı bir hayat süren Andronikos Komnenos'un nihayet Erzurum'a geldiğini, buradan Türk askerlerini yanına alarak Bizans arazilerine saldırılar düzenlediğini ve esir ettiği Hıristiyan ahaliyi Müslümanlara sattığını ifade etmektedir²¹.

Saltuklu Beyi'nin kendisine verdiği Şebinkarahisar'da ailesi ile birlikte ikamet eden Andronikos Komnenos'un buradaki faaliyetleri uzun sürmedi. Zira Bizans'ın Trabzon valisi Nikephoros Palaiologos, düzenlediği ani bir baskınla Theodora ve çocuklarını²² ele geçirerek İstanbul'a gönderdi. Andronikos Komnenos her şeyi göze alarak eşi ve çocuklarını kurtarmak için İstanbul'a gitti. I. Manuel Komnenos, huzuruna çıkararak kendisinden af dileyen kuzenini beklenenin aksine bir kez daha bağışladı²³. Bununla birlikte imparator, Andronikos'un başkentte tutulmaması gerektiğinin farkındaydı. Ancak daha önce yaptığı gibi onu imparatorluğun gözden uzak bir köşesine de gönderemezdi. Nihayet çözüm bulundu. Andronikos, imparator tarafından Ünye'ye yerleştirildi²⁴. Hiçbir idari görevi ve çevresinde askerî gücü bulunmayan Andronikos, eşi ve çocuklarıyla Ünye'de bir nevi emeklilik hayatı sürerek ömrünün son yıllarını bu sahil kentinde tamamlamayacaktı. Ancak onun Ünye'ye gelişinden yalnızca birkaç ay sonra I. Manuel Komnenos öldü (1180).

B. Devletin Kontrolünü Ele Geçirmesi ve Tahta Oturması

I. Manuel Komnenos'un ölümünün ardından taht henüz 11 yaşında olan tek oğlu ve varisi II. Aleksios Komnenos'a (1180-1183) kaldı. Yeni imparatorun henüz çocuk yaşta olması, Bizans başkentinde, onun üzerinde kontrol sağlamayı amaçlayan gruplar arasında bir güç mücadelesinin ortaya çıkmasına sebebiyet verdi. Bu mücadelenin galibi I. Manuel Komnenos'un dul

¹⁹ Niketas 1984, s.80-81; Türkçe çev. 1995, s.97-98; Kinnamos 1976, s.188; Türkçe çev. 2001, s.181; ayrıca bkz. Diehl 1908, s.106 vd; Jurewicz 1970, s.76.

²⁰ Niketas 1984, s.81; Türkçe çev. 1995, s.98; krş. Jurewicz 1970, s.76.

²¹ Süryani Mihail, s.205; Kinnamos 1976, s.188; Türkçe çev. 2001, s.181; krş. Kalomenopoulos s.780-781; Bailly ty., s.347 vd.

²² Bu arada Andronikos ve Theodora'nın Aleksios ve Irene adında iki çocuğu olmuştur Niketas 1984, s.81; Türkçe çev. 1995, s.98.

²³ Niketas 1984, s.128-129; Türkçe çev. 2006, s.6-7; krş. Diehl 1908, s.108-109; Norwich 1996, s.142; Head 1982, s. 126.

²⁴ Niketas 1984, s.129; Türkçe çev. 2006, s.7; William of Tyre 1943, s.463; krş. Diehl 1908, s.109-110.

eşi Antakyalı Maria oldu. Oğlunun niyabetini üstlenen Maria, genç aşığı *Protosebastos*²⁵ Aleksios Komnenos ile devletin dizginlerini ele aldı. İmparatoriçenin ölen kocasının yeğeni ile bir gönül ilişkisi yaşaması tam anlamıyla bir skandaldı. Ancak asıl sorun bu değildi. Fransız asıllı imparatoriçenin, İstanbul'da sahip oldukları mahallelerde ikamet eden ve imparatorluk ekonomisini büyük oranda ellerinde tutan Ceneviz ve Pisalı tüccarlarla olan yakın ilişkisi, ordu ve devletin çeşitli kademelerindeki batılı unsurlar, başta sabık imparator ve diğer hanedan üyelerinin yaptıkları evlilikler sonucu Grekçe dahi bilmeyen Latinlerin saraydaki konumları ikinci plana itilen Komnenos ailesi mensuplarının ve Katolik batılılardan nefret eden Ortodoks Bizans halkının tepkisini çekiyordu²⁶. Bu şartlar altında mevcut yönetime karşı bir muhalefetin oluşması uzun sürmedi. Muhaliflerin başında I. Manuel Komnenos'un ilk eşi İrene (Bertha)'den olan kızı Maria ve kocası *Caesar*²⁷ Montferratlı Reiner bulunuyordu. Komplocuların amacı *Protosebastos* Aleksios'a bir suikast düzenleyip imparatorun koruyuculuğunu üstlenerek yönetimi ele geçirmektir. Ancak bu plan ortaya çıkınca isyancıların çoğu tespit edilerek yakalandı. Bununla birlikte Maria ve kocası kaçmayı başararak Aya Sofya Kilisesi'ne sığındılar²⁸. Saray muhafızları tarafından kuşatılan kilisede Patrik Theodosios'un, Gürcü-İtalyan kökenli ücretli askerlerin ve bir kısım sivil halkın destekleri ile iki ay direndiler. Nihayet imparatoriçe, bu tatsız olayın halkın tepkisini daha fazla çekmemesi için üvey kızını ve kocasını affetmek zorunda kaldı (1181 Mayıs)²⁹.

Bu esnada ikamet ettiği Ünye'den başkentteki gelişmeleri takip eden Andronikos Komnenos, tüm ömrü boyunca beklediği fırsatın nihayet geldiğini düşünerek harekete geçmeye karar verdi ve içerisinde Türklerin de bulunduğu ordusu ile 1181 yılı sonlarında İstanbul'a doğru yola çıktı³⁰. Andronikos, mevcut yönetime son vermek için başlattığı bu isyanı meşru kılmak ve gerekli desteği sağlamak için daha önce I. Manuel Komnenos ve oğlu II. Aleksios'a ettiği yazılı bağlılık yeminindeki bir maddeyi gerekçe gösterdi. Bu maddeye göre onların iktidarına yönelik bir tehlike oluştuğunda bu tehlikeyi bertaraf

²⁵ I. Aleksios Komnenos döneminde oluşturulan yüksek makamlardan birisidir. Bkz. Kazhdan 1991,2, s.1747-1748.

²⁶ William of Tyre 1943, s.461; krş. Diehl 1908, s.110-112; Treadgold 1997, s.650.

²⁷ XI. yüzyıla kadar en yüksek makam olan ve öncelikle imparatorun oğulları tarafından kullanılan *Caesar*'lık, I. Aleksios Komnenos döneminde önemini yitirmiş ve *Sebastokrator*'luk makamının altında konumlandırılmıştır. Bkz. Kazhdan 1991,3, s.363.

²⁸ William of Tyre 1943, s.453; Niketas 1984, s.130 vd.; Türkçe çev. 2006, s.11 vd.; ayrıca bkz. Diehl 1908, s.112-113; Jurewicz 1970, s.85; Treadgold 1997, s.650; Norwich 1996, s.141.

²⁹ Niketas 1984, s.130 vd.; Türkçe çev. 2006, s.11 vd.; ayrıca bkz. Treadgold 1997, s.650-651; Angold 1988, s.264.

³⁰ Walter Map 1914, s.86; William of Tyre 1943, s.463; krş. Head 1982, s.126.

etmek için elinden geleni yapacaktı. Bu nedenle bir kurtarıcı edasıyla, genç imparatorun haklarını savunmak için İstanbul'a gittiğini yol boyunca geçtiği her yerde dile getirmekteydi³¹. Onun bu hareketini tasvip etmeyenler olsa da yolu üzerindeki Bizans şehir ve kasabalarında ahali tarafından çoğunlukla coşku ile karşılanan³² Andronikos Komnenos, umulanın aksine acele etmeksizin yavaş bir şekilde Bizans başkentine doğru ilerlemekteydi. İzmit civarına geldiğinde kendisini durdurmak için *Protosebastos* Aleksios Komnenos tarafından gönderilen Andronikos Angelos komutasındaki orduyu mağlup etti³³. Yenilginin ardından Andronikos Angelos, karısı ve altı oğlunu da yanına alarak Andronikos Komnenos'un tarafına geçti³⁴. Bu günkü Kadıköy yakınında kamp kuran Andronikos Komnenos ile Bizans tahtı arasındaki tek engel boğazın suları ve *Megas Douks* Andronikos Kontestephanos komutasındaki Bizans donanması idi. İmparatoriçe açısından artık tek çıkar yol Andronikos Komnenos ile uzlaşmaktı. Ancak çeşitli unvanlar verilmek suretiyle ikna edilmeye çalışılan Andronikos bu teklifleri elinin tersi ile itti. Ardından Andronikos Kontestephanos'un, emrindeki gemilerle asinin tarafına geçmesi ile artık Maria ve *Protosebastos* Aleksios için tüm ümitler tükenmiş oldu³⁵. İmparatoriçenin yanında artık hiç kimse kalmamıştı. Öyle ki Latin destekçileri dahi onu terk etmişti. Bizans başkentinde Andronikos Komnenos lehine bir ayaklanma patlak verdi. *Protosebastos* Aleksios Komnenos bizzat saray muhafızları tarafından yakalandı ve birkaç gün hapis tutulduktan sonra bir kayıkla karşı kıyıda Andronikos'un huzuruna getirildi ve onun emri ile gözleri oyuldu³⁶.

Andronikos Komnenos, önündeki tüm engelleri ortadan kaldırmasına rağmen henüz İstanbul'a geçmiyordu. Başkente girmeden önce yapılacak son bir iş kalmıştı. Bu da şehirdeki Latinlerin ortadan kaldırılmasıydı. Andronikos Komnenos, bir miktar kuvveti Andronikos Kontestephanos komutasındaki gemilere bindirerek Latinler üzerine gönderdi. Latinlerden nefret eden İstanbul halkının da katılımıyla şehirde adeta bir Latin avı başladı. Özellikle Ceneviz ve Pisalıların mahallelerine saldıran kalabalık, onların evlerini ve dükkanlarını yağmaladı. Limanda demirli gemilere binip kaçabilenler ya da Bizans soylularının evlerine sığınarak hayatlarını kurtarabilenler dışında binlerce Latin

³¹ Niketas 1984, s.130; Türkçe çev. 2006, s.8-9; krş. Kayaoğlu 2013, s.84.

³² Niketas 1984, s.130, 137-138; Türkçe çev. 2006, s.9-10, 26.

³³ Niketas 1984, s.138; Türkçe çev. 2006, s.26.

³⁴ Niketas 1984, s.138; Türkçe çev. 2006, s.26-27; ayrıca bkz. Brand 1968, s.39.

³⁵ Niketas 1984, s.139; Türkçe çev. 2006, s.27-29; krş. Treadgold 1997, s.651-652; Norwich 1996, s.143; Angold 1988, s.274; Brand 1968, s.40.

³⁶ Niketas 1984, s.139-140; Türkçe çev. 2006, s.30-31; krş. Treadgold 1997, s.652; Norwich 1996, s.143; Angold 1988, s.264.

acımasızca katledildi (Nisan 1182)³⁷. Gemilerle İstanbul'u terk eden Latinler ise Marmara Denizi'ndeki adalardan başlayarak ölkelerine dönönceye kadar kıyı boyunca Bizans yerleşimlerini yağmalayıp intikam aldılar³⁸.

Bu katliamın ardından Andronikos Komnenos, bugönkü Salacaktan üç sıra kürekli bir gemi ile karşı kıyıya geçerek halkın sevgi gösterileri arasında imparatorluk sarayına geldi. Genç imparatorun önünde saygı ile eğilerek hamisi ve koruyucusu olarak kendisine sadakatle hizmet edeceğini söyledi. Elbette ki onun asıl niyeti bu değildi. Nitekim genç imparatoru gözetim altında tutmak için etrafına nöbetçiler koydurdu ve kimsenin onunla yalnız kalmasına izin vermedi. Başta kendi oğulları olmak üzere taraftarlarını yüksek makamlara atadı³⁹. İmparatorun üzerinde etki edecek önemli kişileri saraydan uzaklaştırdı ve iktidarı ele geçirmesi önünde kendisine ayak bağı olacakları teker teker ortadan kaldırmaya başladı. İlk olarak Maria ve kocası, gözetim altında tutuldukları sarayda gizemli bir şekilde zehirlenerek öldüröldüler. Ardından bizzat oğlu tarafından imzalanan idam hükmü ile imparatoriçe Maria ortadan kaldırıldı. 1183 yılı Eylül ayında kendisini müşterek imparator ilan ettiren Andronikos Komnenos, bundan yalnızca iki ay sonra II. Aleksios Komnenos'u bir yay kışı ile boğdurup cesedini denize attırdı. Ardından da Aleksios'un 12 yaşındaki eşi Anna ile evlenerek tahtın tek hâkimi oldu⁴⁰.

C. I. Andronikos Komnenos'un Reformları

I. Andronikos Komnenos, büyük bir ihtimalle henüz İstanbul'a doğru ilerlerken iktidarı ele geçirdikten sonra yapacağı icraatları kafasında planlamıştı. İlk olarak hem siyasal hem de ekonomik alanda İmparatorluğun batılıların tahakkümünden kurtarılması gerekmektedir. Nitekim daha İstanbul'a girmeden başkentte on binlerce Latin'in katledilmesi ile ilk adım atılmış oldu. Ardından imparatoriçe ve etrafında bulunan Latinler görevlerinden el çektilirdi. Aslında imparatorluk ekonomisini büyük oranda ellerinde tutan ve çıkar

³⁷ Niketas 1984, s.140-141; Türkçe çev. 2006, s.32, William of Tyre 1943, s.464-465; Endüslü Seyyah İbn Cübeyr eserinde bu olaydan bahsetmekle birlikte hatalı bilgiler vermektedir. Ona göre şehri ele geçirenler Müslömanlardır. İstanbul'u ele geçirip ahalisinden 50000 kişiyi katleden Müslömanlar, ele geçirdikleri ganimeti Konya ve Acem ölkesinin hâkimi Emir Mesud'a götürmüşlerdir. Bkz. İbn Cübeyr 1907, s.338-339; Türkçe çev. 2003, s.254; Ayrıca bkz. Diehl 1908, s.115-116; Ostrogorsky 1991, s.366; Brand-Cutler 1991, s.94; Kayaoğlu 2013, s.87-88.

³⁸ Niketas 1984, s.140-141; Türkçe çev. 2006, s.32-33; William of Tyre 1943, s.466-467; ayrıca bkz. Brand 1968, s.41 vd.

³⁹ Niketas 1984, s.142-144; Türkçe çev. 2006, s.36, 39.

⁴⁰ Niketas 1984, s.142-143, 144-145, 148 vd.; Türkçe çev. 2006, s.37, 42, 50 vd.; Eustathios of Thessaloniki 1988, s.52; İbn Cübeyr 1907, s.337; Türkçe çev. 2003, s.253; krş. Diehl 1908, s.118 vd; Angold 1988, s.265; Norwich 1996, s.143; Ostrogorsky 1991, s.366.

sağlayabilecekleri yüksek makamları işgal eden Latinlerin katledilmesi ve mallarının yağmalanması ilk defa olmuyordu. I. Aleksios Komnenos ve II. Ioannes Komnenos döneminde elde ettikleri imtiyazlarla⁴¹ Bizans limanlarında oldukça güçlü bir konum elde eden ve bu gücün verdiği güvenle küstahça davranmaya başlayan Venediklilere haddini bildirmek isteyen I. Manuel Komnenos'un emri ile 12 Mart 1171 tarihinde imparatorluk toprakları üzerinde faaliyette bulunan tüm Venedik tüccarları tutuklanmıştı. Mülklerine, gemilerine ve mallarına da el konulmuştu⁴². Misillemede bulunan Venedikliler ise, sahip oldukları donanma ile Bizans kıyılarını vurmıştu. Ancak bu olaylar taraflar arasındaki ilişkileri tamamen bitirmedi ve on yıllık bir kesintinin ardından ilişkiler yeniden yoğunluk kazandı. I. Manuel Komnenos, iktidarının son yıllarında Batılı güçlerle olan ilişkilerine büyük önem vermiş, kendisi Maria ile evlenirken çocuklarını da batılı soylularla evlendirmek suretiyle imparatorluğun batıdaki nüfuzunu ve etkinliğini sürdürmeye çalışmış, bunun sonucunda Bizans kapıları Latinlere yeniden ardına kadar açılmıştı⁴³. İşte I. Andronikos Komnenos, Bizans halkının içine sindiremediği bu politikanın vahim sonuçlarını ortadan kaldırmak için böyle bir harekette bulunmuştu.

Ancak iç politikadaki zafiyet bundan ibaret değildi. İmparatorluk kurumlarının tamamında bir yozlaşma mevcuttu. Bütün kurumlara ve devlet görevlilerine çeki düzen verilmesi, halkın refahının ve devletin gelirlerinin artırılması gerekmektedir. Bunun için ilk olarak görevlerini suiistimal eden vergi memurlarını huzuruna çağırarak Andronikos Komnenos, rüşvet almaya ve yolsuzluk yapmaya devam etmeleri halinde çok ağır bir şekilde cezalandırılacaklarını söyledi. Gerçekten de bundan sonra kanunlarca belirlenen vergi miktarının dışında ek bir vergi ya da rüşvet talep eden ağırlı vergi memurları şiddetle cezalandırıldı. Artık vergi tahsildarlarının tehdidinden korkmayan halk hasadını topluyor, imparator ne istiyorsa yalnızca onu ödüyordu ve kimse kendisinden daha fazlasını talep etmiyordu. Zira Niketas'ın ifadesiyle Andronikos Komnenos'un isminin zikredilmesi dahi vergi memurlarının kalbine korku salmaya yetiyordu⁴⁴.

Devletin gelirlerinin artırılması eyaletlerdeki büyük toprak sahiplerinin gücünün azaltılmasından geçmekteydi. Pek çok vergi muafiyetine sahip soyluların her geçen gün topraklarını köylüler aleyhine genişletmesi zirai üretimin azalmasına sebep oluyordu. Andronikos Komnenos, büyük toprak sahiplerine karşı köylüleri korumak adına ciddi önlemler aldı. 1182 yılı Aralık

⁴¹ Ostrogorsky 1991, s.331-332; Treadgold 1997, s.615.

⁴² Ostrogorsky 1991, s.360; ayrıca bu konu hakkında geniş bilgi için bkz. Kayaoğlu 2013, s.69 vd.

⁴³ Vasiliev 1978, s.641.

⁴⁴ Niketas 1984, s.178-179; Türkçe çev. 2006, s.118-119; krş. Ostrogorsky 1991, s.367.

ayında, I. Manuel Komnenos döneminde yürürlüğe konulan ve senato üyeleri ile ordu mensuplarına toprak mülkiyeti konusunda ayrıcalık sağlayan “imparatorluk bağışları” yasaklandı⁴⁵. İmparator, eyalet yönetiminde idarî ve malî işleri yürüten memuriyetlere rüşvet ya da torpil yoluyla atamalar yerine dürüst insanların atanmasını sağladı. Artık memuriyetler en yüksek parayı ödeyen kişiye değil, bu işi hakkıyla yapacak kimselere karşılıksız olarak veriliyordu⁴⁶. Ayrıca bu kimselerin yolsuzluğa bulaşmamaları için maaşlarına hatırı sayılır bir zam da yaptı. Bu uygulamalar hemen etkisini gösterdi ve eyaletlerde elde edilen ürün miktarı arttı ve temel ihtiyaç maddelerinin fiyatları düştü⁴⁷.

Andronikos Komnenos’a göre devlet yöneticileri görevlerini layıkıyla yerine getirdikleri takdirde hak ettikleri saygı ve itibarı görür aksi halde en ağır şekilde cezalandırılırdı. Adamlarına ya haksızlık yapmaktan ya da yaşamaktan vazgeçin diyordu⁴⁸. Nitekim o, yetkilerini kötüye kullanan devlet görevlileri hakkında şikâyette bulunanlara saygılı davranır, zengin, fakir, soylu ya da sıradan birisini aynı dikkatle dinler ve itham edilen kişinin gerçekten suçlu olduğuna kanaat getirirse bu kişiyi en ağır şekilde cezalandırırdı⁴⁹. Büyük bir gayretle reformlar yapan Andronikos Komnenos, hukuk alanına da el attı ve yargının başına dürüst ve ahlaklı kimselerin getirilmesini sağladı. Bütün reformlar devlet içinde gözle görünür bir düzelmeye sebep oldu ve pek çok aksaklığı ortadan kaldırdı⁵⁰.

I. Andronikos Komnenos, sadece asil bir aileye mensup olmaları nedeniyle hak etmedikleri ayrıcalıklara sahip olan soylu sınıfını devletin kanını emen parazitler olarak görmüş ve daha ilk günden itibaren bu zümreye karşı savaş açmıştı. Uyguladığı yöntem şiddetti ve çoğu zaman şiddetin dozu gereğinden fazlaya kaçırıyordu. Ancak ilerlemiş bir yaşta tahta oturan Andronikos, planlarını kısa süre içerisinde gerçekleştirmeyi tasarladığından hızlı sonuç almak için böyle bir yöntem uyguluyordu. Bu yöntem, özellikle soylular arasında çok büyük bir paniğe sebep oldu. Zira soylular, kendi mal ve can güvenliklerini sağlamak adına bizzat akrabalarını ihbar ediyorlardı. Niketas’ın eserinde aktardığına göre bu suçlamalar öyle boyuta ulaşmıştı ki artık herkes karşısındakine şüphe ile yaklaşıyordu. Onun ifadesiyle “*Artık kardeş kardeşi tanımiyordu, baba sokakta oğluna selam vermeden*

⁴⁵ Angold 1988, s.266.

⁴⁶ Niketas 1984, s.179; Türkçe çev. 2006, s.118

⁴⁷ Niketas 1984, s.182; Türkçe çev. 2006, s.124; krş. Vasiliev 1978, s.642; Angold 1988, s.266; Ostrogorsky 1991, s.367; Brand-Cutler 1991, s.94.

⁴⁸ Niketas İngilizce metinde bu kısım eksik; Türkçe çev. 2006, s.125.

⁴⁹ Niketas 1984, s.182; Türkçe çev. 2006, s.124-125.

⁵⁰ Ostrogorsky 1991, s.367.

geçiyordu”⁵¹. Kimileri ise, Andronikos’un bu sert tutumu karşısında, Patrik Theodosios’un yaptığı gibi gönüllü olarak buldukları makamı terk ederek inzivaya çekiliyordu (Eylül 1183)⁵². Her ne kadar Niketas, pek çok insanı yargılamaksızın hapse atıp işkenceler yaptırdığı ve mallarına el koyduğu için Andronikos Komnenos’u ağır bir dille eleştirse de onun bu tavrının kişisel bir husumetten kaynaklanmadığını da ifade etmektedir. Nitekim onun gazabından yakın çevresindekiler de nasibini alıyordu. Daha önce onun tarafından yüksek bir makama getirilen birisi, en ufak bir hatasında tüm sahip olduklarını bir anda kaybedebiliyordu⁵³. Buradan da anlaşıldığı kadarıyla Andronikos Komnenos’un, asil bir soydan olmaları ya da yüksek makamlarda bulunmaları dolayısıyla hiç kimsenin halkın ve devletin çıkarlarına en ufak bir zarar vermesine tahammülü yoktu. İmparator, soyluların ve devlet ricalinin çıkarlarını korumak ve onların yaşam standartlarını daha da yükseltmek için değil, devlet ve halk için vardı. Andronikos Komnenos, öldükten sonra gömülmek istediği şehrin merkezindeki Kırk Şehitler Kilisesi’nin çarşı meydanına bakan kuzey tarafındaki duvarına herkesin görebileceği şekilde büyük bir ikonasını yaptırdı. Kendisini üzeri altın ve değerli taşlarla süslü imparatorluk elbiseleri içinde değil, elinde orak tutan sıradan bir halkın kıyafetleri ile tasvir ettirmekle adeta soyluların değil, halkın imparatoru olduğunu haykırıyordu⁵⁴.

Niketas Khoniates’in eserinde ifade ettiği üzere Bizanslı ahali, Bizans sahillerinde fırtınaya yakalanan gemiler dalgalarla boğuşurken, bu gemilerdekilere yardım etmek yerine, karaya vuran gemilerdeki malları yağmalamayı adet edinmişlerdi. Uzun zamandır Bizans ahali arasında adet haline gelen bu davranışa son vermek ve onları bu kötü davranışlarından vazgeçirmek için önceki iktidar sahipleri çok uğraşmışlarsa da başarılı olamamışlardı. Ancak Andronikos Komnenos aldığı sert tedbirlerle bu yanlış uygulamanın son bulmasını sağladı. Çıkarttığı emirnameye göre fırtınaya yakalanarak karaya vuran bir gemi yağmalanırsa ilk olarak bölgenin idarecisi ya da olayın geçtiği bölgenin mülk sahibinin olayla ilgisi olup olmadığı araştırılacak ve masum olduğu anlaşılırsa hayatını kurtarmakla beraber adamlarına ders olması açısından kırbaç cezasına çarptırılacaktı. Gemileri

⁵¹ Niketas 1984, s.144; Türkçe çev. 2006, s.40.

⁵² Niketas 1984, s.145-146; Türkçe çev. 2006, s.42-44; Patrik Theodoisos, Andronikos Komnenos kendisinden İmparatoriçe Maria’nın saraydan ve makamından uzaklaştırılması için onay vermesini istediğinde gönülsüz bir şekilde olsa da bunu kabul etmek zorunda kalmıştı. Ancak daha sonra Andronikos’un farklı kadınlardan olan iki çocuğunu evlendirmeye kalkması ve bu evliliğe onay verilmesi için konunun Kutsal Synode’da tartışılmasını istemesine çok sinirlenmiş ve böyle bir evliliğin asla uygun olmayacağını dile getirerek görevinden ayrılmıştı.

⁵³ Niketas 1984, s.144; Türkçe çev. 2006, s.41.

⁵⁴ Niketas 1984, s.183; Türkçe çev. 2006, s.126-127; krş. Vasliev 1978, s.642; Angold 1988, s.265-266.

yağmalayanlar ise, ibret olması ve bir daha kimsenin böyle bir davranışta bulunmaması için karaya vuran geminin orta direğine veya bu direğin fırtınada parçalanmış olması halinde de kıyıya yakın bir tepede denizden geçenlerin görebileceği bir şekilde bir ağaca asılacak ve öylece bırakılacaktı. Verilen cezalar çok vahşice görünse de etkili oldu. Bundan sonra fırtınada karaya vuran hiçbir geminin malları yağmalanmadı. Aksine bölge halkı ve idarecileri karaya vuran hiçbir şeyin kaybolmaması için özen gösterdi⁵⁵.

Andronikos Komnenos kısa süren iktidarı sırasında başkent ahalsinin yaşam standartlarını iyileştirmek adına kamu yararına bir takım faaliyetlerde de bulunmuştur. O, büyük paralar harcayarak yer altından geçen su kanallarında değişiklikler yaptı. Yalnızca merkezdekilerin değil, farklı semtlerde oturanların su ihtiyaçlarının karşılanması için de yeni kanallar döşetti. Öyle ki Blakhernai Sarayı çevresindeki yerleşim alanlarında evleri olanların dahi ihtiyaçları karşılandı. Üstelik başkent halkı, Hydrales Nehri suyunun kanallara yönlendirilmesi ile durgun ve kirli su yerine, temiz ve taze suya kavuşmuş oldu. Ancak imparator, projesini tamamen hayata geçiremeden iktidardan indirilerek öldürüldü. Niketas, ondan sonra başa geçenlerin amme menfaatine olan bu projeyi tamamlamak adına bir girişimde bulunmadıklarını, hatta Isaakios Angelos'un, Andronikos'un kaynağın başına inşa ettirdiği su kulesini onu hatırlatacak bir bina olduğu için yıktırıldığını ifade etmektedir⁵⁶.

D. Sonun Başlangıcı

Andronikos Komnenos'un yönetimi ele geçirmesi, Bizans aristokrasisinin ve başkent ahalsinin kendisine verdiği destek sayesinde gerçekleşmişti. İlginç bir şekilde onu tahttan indiren de yine bu iki grup oldu. Özellikle Komnenos hanedanının sabık imparatorları döneminde verilen ayrıcalıklarla devletin temel unsuru haline gelen⁵⁷ Bizans aristokrasisi, Andronikos Komnenos'un iktidara gelir gelmez kendilerine savaş açması ile hayal kırıklığına uğradı. Varlıklarının devam edebilmesinin Andronikos'un ortadan kaldırılmasına bağlı olduğuna karar veren Bizans soyluları, 1183 yılı başlarında Andronikos Angelos ve Megas Douks Andronikos Kontostephanos önderliğinde bir darbe girişiminde bulundular. Ancak onların bu komplosu bir ihanet sonucu ortaya çıkınca, I. Andronikos Komnenos derhal yakalanmaları emrini verdi. Andronikos Angelos oğulları ile birlikte Suriye taraflarına kaçmayı başarırken, Andronikos

⁵⁵ Niketas 1984, s.180-182; Türkçe çev. 2006, s.119 vd.

⁵⁶ Niketas 1984, s.182, Türkçe çev. 2006, s.123; ayrıca bkz. Petrus Gyllius 1729, s.246.

⁵⁷ Angold 1988, s.131-134, 213 vd.; Ostrogorsky 1991, s.346, 363.

Kontostephanos ile dört oğlu ve bazı asiler yakalanarak tümünün gözleri oyuldu⁵⁸.

Babaları ile birlikte kaçarak Andronikos Komnenos'un gazabından kurtulan Isaakios ve Theodoros Angelos kardeşler kısa bir süre sonra Anadolu'ya döndüler. 1183 yılı Eylül ayında Isaakios Angelos, Theodoros Kantakuzenos ile birlikte İznik'i ele geçirirken Theodoros Angelos da Bursa'da hâkimiyet kurdu. Ancak 1184 yılı ilkbaharında gönderilen ordu İznik'i kuşatmış ve bizzat imparatorun katıldığı kuşatmaya daha fazla dayanamayacağını anlayan Isaakios, kendisine dokunulmaması şartı ile şehri teslim etmişti. Ardından Bursa üzerine giden imparator, şehri ele geçirdikten sonra Theodoros Angelos'un gözlerine mil çektirmiş ve destekçilerinin de çoğunu idam ettirmiştir. Böylece I. Andronikos Komnenos, iktidarına karşı başlatılan bu isyanı fazla güçlük çekmeden kısa süre içinde sonlandırmıştı⁵⁹.

Aynı yıl Komnenos hanedanı üyelerinden Isaakios Komnenos Kıbrıs'ı ele geçirerek İmparatorluğu'nu ilan etti. I. Andronikos Komnenos, stratejik öneme sahip Kıbrıs'ın imparatorluktan koparılması karşısında çılgına dönse de Isaakios'un İstanbul'daki dostlarından ele geçirilenlerin idam edilmesi dışında bu hareketi cezalandırmaya yönelik başka bir girişimde bulunamadı⁶⁰. Isaakios Komnenos'un Kıbrıs'taki hâkimiyeti 1184 yılından III. Haçlı Seferi sırasında İngiliz Kralı I. Richard'ın adayı 1191'de ele geçirmesine kadar devam etti⁶¹.

Anadolu'da patlak veren isyanlar imparatorun otoritesini sarsıyor olsa da asıl tehdit dışarıdan geliyordu. I. Manuel Komnenos döneminde itaat altına alınan Macar ve Sırlar onun ölümünün ardından imparatorluk iç siyasetindeki zaafı değerlendirmek amacıyla hemen harekete geçtiler. 1181 yılında Macar Kralı III. Bela Dalmaçya, Hırvatistan ve Sirmium bölgesini zapt etti. Sırp Kralı Stephan Nemanya bağımsızlığını ilan etti. 1183 yılında III. Bela, I. Andronikos Komnenos tarafından öldürülen baldızı İmparatoriçe Maria'nın intikamını almak bahanesi ile ittifak halindeki Sırp kuvvetleri ile Bizans topraklarına saldırıya geçti. Belgrad, Braniçevo, Niş ve Sofya'yı ele geçirerek yakıp yıktı⁶². Fakat bu dönemde Bizans İmparatorluğu asıl darbeyi Normanlardan yedi. Yüzyıl önce Robert Guiskard önderliğinde imparatorluk topraklarını işgale kalkışan fakat başarısız olan⁶³ Normanlar, 1185 yılı Haziran ayında Adriyatik

⁵⁸ Niketas 1984, s.148-149; Türkçe çev. 2006, s.48-49; Angold 1988, s.265-267.

⁵⁹ Niketas 1984, s.155 vd.; Türkçe çev. 2006, s.65 vd.; Jurewicz 1970, s.97-98; Angold 1988, s.267-268; Treadgold 1997, s.654.

⁶⁰ Niketas 1984, s.160-162; Türkçe çev. 2006, s.75-78; ayrıca bkz. Ostrogorsky 1991, s.369.

⁶¹ Runciman 1992, s.38-41; Demirkent 1997, s.155-156.

⁶² Ostrogorsky 1991, s.369; Jurewicz 1970, s.108.

⁶³ Anna Komnena 1967, s.40 vd., s.95 vd., 126 vd.; Türkçe çev. 1996, s.57 vd., 127 vd., 142 vd., 163 vd.; ayrıca bkz. Ostrogorsky 1991, s.330; Treadgold 1997, s.614-615; Angold 1988, s.106 vd.

kıyısındaki Dıraç şehrine saldırarak burasını ele geçirdiler. Ardından Norman ordusu imparatorluğun İstanbul'dan sonra en büyük kenti olan Selanik'e doğru ilerlemeye başladı. Bu sırada kara ordusuna destek vermek üzere Selanik'e doğru yelken açan Norman donanması yolu üzerindeki Korfu, Kefalonya ve Zakitinos adalarını ele geçirdi. Ağustos ayında Selanik, Normanlar tarafından denizden ve karadan kuşatıldı. Kısa bir kuşatmanın ardından da 24 Ağustos'ta Normanların eline düştü. Şehir acımasızca yağmalanırken halk vahşice katledildi. Ciddi bir direnişle karşılaşmamış olan Normanların yeni hedefi İstanbul'du⁶⁴.

E. Başkent Sokaklarında Halk Tarafından Parça Parça Edilen Bir İmparator

Selanik'in Normanların eline düşmesi ve şehirde yapılan katliam haberleri İstanbul'da büyük bir paniğe sebep oldu. Halk, soydaşlarının maruz kaldığı işkencelere üzülmürken kendi akıbetleri için endişelenmekteydi. I. Andronikos Komnenos ise beklenenin aksine oldukça sakindi. Başkente doğru ilerleyen Normanlara karşı şehirde gerekli olan savunma tedbirlerini aldırıldığını düşünen imparator, kendisi için asıl tehlikenin içeriden geleceğini düşündüğünden dikkatini bu yöne vermişti. Ancak bu tutumu onun felaketi oldu. İmparator bu kritik şartlar altında kendisine karşı bir darbe düzenleyeceğini düşündüğü Isaakios Angelos'un tutuklanmasını emretti. Bu iş için görevlendirilen kişi II. Aleksios'u öldürenler arasında bulunan ve Andronikos Komnenos'un iktidarını sağlamlaştırmak için rakiplerini ortadan kaldırmasında her zaman yanında bulunan Stephanos Hagiokhristophorites⁶⁵ idi. Ancak bir darbe yapma niyetinde olmayan Isaakios, kendisini yakalamak için gelen Stephanos'u öldürdükten sonra kaçarak Aya Sofya Kilisesi'ne sığındı. Bu haberi duyan halkın Aya Sofya önünde toplanmasıyla olay bir anda bambaşka bir boyut kazanmış oldu. Sabaha kadar meydandan ayrılmayan halkın baskısı ile Patrik, Isaakios Angelos'u imparator ilan etmek zorunda kaldı⁶⁶. Isaakios Angelos'un imparator oluşu, talihin tarihin akışı üzerindeki etkisini göstermesi açısından önemlidir. Zira Andronikos Komnenos'un düşüncesinin aksine Isaakios Angelos'un böyle bir niyeti yoktu ve olaylar planlamaksızın kendiliğinden gelişmişti⁶⁷.

⁶⁴ Niketas 1984, s.164 vd.; Türkçe çev. 2006, s.82 vd.; Eustathios 1988, s.58 vd.; krş. Ostrogorsky 1991, s.370; Kayaoğlu 2013, s.95-96.

⁶⁵ Stephanos Hagiokhristophorites'un hayatı ve faaliyetleri hakkında ayrıntılı bir inceleme için bkz. Savvides 2002, s.87-117.

⁶⁶ Niketas 1984, s.181 vd.; Türkçe çev. 2006, s.135 vd.; ayrıca bkz. Jurewicz 1970, s.116-117; Treadgold 1997, s.654.

⁶⁷ Angold 1988, s.269.

Bu sırada şehrin hemen dışındaki malikânesinde bulunan I. Andronikos Komnenos, gelişmeleri öğrendiğinde hemen büyük saraya dönerek asileri cezalandırmak için kuvvetlerin toplanması emrini verdi. Ancak artık çok geçti. Zira ordudakiler de onun iktidarının son bulması gerektiğini düşünüyorlardı. Andronikos Komnenos'un yapabileceği tek şey isyancıların eline düşmeden kaçmaktı. Üzerindeki imparatorluk giysilerini çıkartarak basit kıyafetler giyinen Andronikos, eşi Anna'yı yanına alarak kendisini büyük saraya getiren gemiyle denize açıldı. Ancak peşlerinden gönderilen bir imparatorluk gemisi tarafından Boğaz çıkışında yakalandılar. Bu sırada galeyana gelen halk, imparatorluk sarayını basmış, burasını ve darphaneyi yağmalanmıştı. Zincire vurulmuş halde Isaakios Angelos'un huzuruna getirilen I. Andronikos Komnenos, kendisinden intikam almak için yanıp tutuşanlar tarafından tartaklandı. Niketas'ın ifadesine göre, "sakalı koparıldı, dişleri söküldü ve saçları tıraş edildi". Ardından sağ eli balta ile kesildi ve zindana atıldı. Birkaç gün sonra zindandan çıkartılarak gözlerinden birisi oyuldu ve bir devenin üzerine bindirilerek Pazar yerinde dolaştırıldı. Akabinde Niketas'ın eleştirerek aktardığı üzere, bu insanın daha birkaç gün önce imparatorları olduğunu unutan halkın hakaret ve eziyetleri altında hipodroma getirildi. Burada da ayaklarından iki sütuna asılan Andronikos Komnenos, halk tarafından parça parça edildi⁶⁸. Daha en baştan kendilerine karşı savaş açtığı soylu sınıfın temsilcilerinin ondan nefret etmesi gayet doğaldır. Ancak halkın tavrı anlaşılır gibi değildir. Onların hiçbir şekilde izah edilemeyecek bu tutumlarının cevabı Niketas Khoniates'in eserinde mevcuttur. Yazar eserinde, İstanbul ahalisinin nasıl değişken bir ruh haline sahip olduğunu aşağıdaki şu cümlelerle açıklamaktadır:

"Her şehirde yaşayan sıradan, cahil halk can sıkıcı bir olay ile karşılaştığında akılsızca davranıp hemen olaya karışır. Fakat bunların hiçbiri İstanbul sokaklarındaki halk kadar kışkırtıcı değildir. Zira Konstantinopolis'in aşırı gürültücü ayaktakımı kontrolsüz ve ne yaptığı belirsiz bir güruh idi. Çeşitli ırklardan meydana gelmiş olan bu kişilerin tutumları günden güne değişebilirdi ve her zamanki gibi, hep daha kötü olan durum üstün gelirdi. İnsanların pek çok ekşi üzüm arasında tek tatlı üzümü aramaları gibi, güruh da mantıkla hareket etmez ve olay çıkaranları yatıştırmaya çalışmazdı. Bazen sadece bir rivayet ile ayaklanır, tutuşur ve bir yangından daha tahrip edici olurdu. Tamamen mantıksız mücadele eder, bazen kendini yalın kılıçların üstüne atar, bazen de aksine herkesten ürker, kim isterse ezip geçsin diye boynunu eğdi. Tutumlarında istikrarsız olmakla suçlanırlardı ve son derece güvenilmez olan Konstantinopolis halkının kendileri için iyi olanı yaptıkları da asla söylenemezdi. Müsterek menfaatleri için nasihatte bulunanları da dinledikleri

⁶⁸ Niketas 1984, s.190 vd.; Türkçe çev. 2006, s.141 vd.; ayrıca bkz. Jurewicz 1970, s.117 vd.

yoktu. Denizden ve karadan korunan ve sürekli olarak yabancı şehirlere mallarını akıtıp zenginleşen gelişen bu halk, çevredeki şehirleri hep kıskanırlardı. Sanki içgüdüsel bir kusur gibi yüksek otoritelere karşı aldırma davranırlardı. Bugün dürüst, asil bir idareci diye methettikleri birini yarın kötülerlerdi; iki durumda da hüküm verme zaaflarını ve çabuk kızma tutumlarını sergilerlerdi’’⁶⁹.

Bu cümlelerden de anlaşılacağı üzere farklı ırklara, dinlere ve kültürlere mensup insanların yaşadığı kalabalık şehirlerde insanların olaylar karşısındaki tepkilerini kestirmek oldukça güçtür. Gale yana geldiğinde sürü psikolojisi ile hareket eden kalabalıklar büyük bir yıkıma yol açabilmektedir.

Sonuç

I. Andronikos Komnenos’un öldürülmesi ile yüzyıldan fazla bir süredir yönetimi elinde tutan Komnenos hanedanının iktidarı son bulmuş oldu⁷⁰. Onun iki yıl süren iktidarı, sonunda gelinen nokta göz önüne alındığında imparatorluk için tam anlamıyla bir felaket olarak değerlendirilebilir. Ancak olanların tüm sorumluluğunu ona yüklemek haksızlık olur. Zira imparatorluk, her ne kadar Andronikos Komnenos iktidara geldiğinde çok güçlü görünüyorsa da aslında daha I. Manuel Komnenos döneminde içten içe bir çürüme başlamıştı⁷¹. Sorunların gün yüzüne çıkmaması, I. Manuel Komnenos’un bunları çözmeye yönelik girişimlerde bulunmak yerine çeşitli siyasî manevralarla geçiştirmeye yönelmiş olmasından kaynaklanıyordu. Oysa ki Andronikos Komnenos, devlete zarar verdiğini düşündüğü bu sorunları çözmeye yoluna gitmiştir. O, hasta olduğunu düşündüğü devlete bir hekim gibi teşhis koymuş fakat uyguladığı tedavi yöntemi olumlu sonuç vermemiştir. Anrodnikos’un başarısızlığı onun kabiliyetsizliğinden ziyade uzun zamandır devletin iliklerine kadar işlemiş yozlaşmanın yok edilememesinden kaynaklanmıştır. Nitekim onun ardından Bizans tahtına oturanlar da bu çöküntüyü durduramamış ve 1204 Nisan’ında Bizans başkenti Latinler tarafından işgal edilmiştir. I. Andronikos Komnenos’un en büyük yanılığısı, imparatorluk makamını, karşısında hiçbir gücün direnemeyeceği ve her sorunu kolaylıkla çözebilecek bir makam olarak

⁶⁹ Niketas 1984, s.132; Türkçe çev. 2006, s.14-15.

⁷⁰ I. Andronikos Komnenos her ne kadar trajik bir şekilde tahtını ve hayatını kaybetmişse de yaklaşık yirmi yıl kadar sonra torunları Aleksios ve David, halaları Gürcü Kraliçesi Tamara’nın desteğiyle Trabzon’u ele geçirerek Bizans İmparatorluğu yıkıldıktan sonra varlığını devam ettirecek olan Trabzon İmparatorluğu’nun temellerini atmışlardı. Bu konu ile ilgili olarak bkz. Fallmerayer 1964, s.44 vd.; Muralt 1871, s.279; Lampsidés 1977, s.5.

⁷¹ Vasiliev 1978, s.641.

değerlendirmesidir⁷². Oysa ki imparatoru güçlü kılan çeşitli unsurlar vardı ve o, bunları göz ardı etmişti.

Hayatı boyunca ölüm ve yaşam arasındaki ince çizgi üzerinde gidip gelen ve her seferinde kıvrak zekâsı ve talihin de yardımı ile hayatta kalmayı başaran Andronikos Komnenos, sonunda başkent sokaklarında halk tarafından bedeni lime lime edilerek öldürülmüştür. I. Andronikos Komnenos hakkında yapılacak değerlendirme biraz da hangi pencereden bakıldığına bağlıdır. Özel yaşantısında yakın akrabaları ile ilişkiye girmekten çekinmeyen, şeytanî arzularının kölesi olmuş şehvet düşkününü bir sapık, ayrıcalıkları ellerinden alınan aristokrat kesim için zalim, aile bireyleri öldürülen birisi için cani ya da üzerindeki vergi yükü hafifletilen köylüler için kahraman, hukuk alanında yaptığı düzenlemeler ile ezilenler için haklarını savunan bir adalet savaşçısıdır.

⁷² Niketas 1984, s.180, Türkçe çev. 2006, s.120.

KAYNAKLAR

- Angold 1988 Michael Angold, *The Byzantine Empire 1025-1081*, New York.
Bailly Auguste Bailly, *Bizans Tarihi*, II, Türkçe çev. Haluk Şaman, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul ty.
- Brand-Cutler 1991 Charles M. Brand-Anthony Cutler, "Andronikos I Komnenos" *Oxford Dictionary of Byzantium*, I, Oxford, s.94.
- Brand 1968 Charles M. Brand, *Byzantium Confronts the West*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Chalandon 1912 Ferdinand Chalandon, *Jean II Comnène (1118-1143) et Manuel I Comnène (1143)-1180*, II, Paris.
- Choniates Nicetas Choniates, *O City of Byzantium, Annals of Niketas Choniates*, Translated by Harry J. Magoulias, Detroit 1984; Türkçe çev. Fikret Işıltan, *Histoira (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, Ankara 1995; Işın Demirkent, *Niketas Khoniates 'in Historia 'sı (1180-1195)*, İstanbul 2006.
- Demirkent 1997 Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, İstanbul.
- Diehl 1908 Charles Diehl, *Figures Byzantines*, II, Paris.
- Ersan 2007 Mehmet Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Ankara.
- Eustathios 1988 Eustathios of Thessaloniki, *The Capture of Thessaloniki*, translation, introduction and commentary by John R. Melville Jones, Australian Association for Byzantine Studies Byzantina Australiensia 8, Canberra.
- Fallmerayer 1964 J. P. Fallmerayer, *Geshichte des Kaisertums von Trapezunt*, Münih-Hildeheim.
- Gyllius 1729 Petrus Gyllius, *The antiquities of Constantinople*, English trans. by John Ball, London.
- Head 1982 Constance Head, *Imperial Byzantine Portraits*, New Rochelle-New York.
- İbn Cübeyr İbn Cübeyr, *The Travels of Ibn Jubayr*, E. J. W. Gibb Memorial series vol. 5, Ed. Wiliam Wright-M. J. de Goeje, London 1907; Türkçe çev. İsmail Güler, *Endülüsten Kutsal Topraklara*, İstanbul 2003.
- Jurewicz 1970 Oktawiusz Jurewicz, *Andronikos I. Komnenos*, Amsterdam.
- Kalomenopoulos Nikostratos Kalomenopoulos, "I. Andronikos Komnênos", *MHeE*, C.14, s.780-781.
- Kayaoğlu 2013 Cem, *Bizans İmparatorluğu ve Batı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2013.
- Kazhdan 1991,1 Alexander, "Sebastokrator", *Oxford Dictionary of Byzantium*, III, Oxford 1991, s.1862.

Bizans İmparatoru I. Andronikos Komnenos (1183-1185)

- Kazhdan 1991,2 Alexander Kazhdan, "Protosebastos", *Oxford Dictionary of Byzantium*, III, Oxford, s.1747-1748.
- Kazhdan 1991,3 Alexander Kazhdan, "Caesar", *Oxford Dictionary of Byzantium*, I, Oxford 1991, s.363.
- Kinnamos John Kinnamos, *Deeds of John and Manuel Comnenus*, İngilizce çev. Charles M. Brand, New York: Columbia university Press 1976; Türkçe çev. Işın Demirkent, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, Ankara 2001.
- Komnena Anna Komnena, *The Alexiad of The Princess Anna Komnena*, İngilizce çev. A. Dawes, London 1967; Türkçe çev. Bilge Umar, *Alexiad: Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi'nin Tarihi Malazgirt'in Sonrası*, İstanbul 1996.
- Lampsidês 1977-78 O. D. Lampsidês, "O Antagônismos Metaksy tôn Kratôn tês Nikaias kai tôn Megalôn Komnênôn dia tên Klêronomian tês Vyzantinês Ideas", *Arkheion Pontou*, 34, s.3-19.
- Laskarê 1995 İlia Laskarê, *Vyzantinoi Aftokratores*, II, Atina.
- Muralt 1871 E. D. Muralt, *Essai de Chronographie Byzantine 1057-1453*, C.I, Bale, Geneve.
- Daş 2000 Mustafa Daş, "Selçuklu Ülkesinde Bizanslı Mülteciler", *Toplumsal Tarih*, s.4-12.
- Necipoğlu 2001 Nevra Necipoğlu, "Türklerin ve Bizanslıların Ortaçağda Anadolu'da Birliktelikleri", *Cogito*, S. 29, İstanbul, s.74-91.
- Norwich 1996 John Julius Norwich, *Byzantium, The Decline and Fall*, New York.
- Ostrogorsky 1991 Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Türkçe çev. Fikret Işıltan, Ankara.
- Runciman 1992 Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, Türkçe çev. Fikret Işıltan, Ankara.
- Savvides 2002 Aleksios G. C. Savvides, "Thermourgos antikhristoritês, anêr aimatôn. H Tyhê tou Stefanou Hagiokhristoritê, kyriou organou tou Andronikou A' Komninou", *Vyzantina-Tourkika Mesaiônika*, Selanik, s.87-117.
- Mihail Süryani Patrik Mihail, *Vekayinâme*, Türkçe çev. Hrant D. Andreasyan (Türk Tarih Kurumu'nda Basılmamış nüsha)
- Treadgold 1997 Warren Treadgold, *A History of the Byzantine State and Society*, Stanford, California.
- Turan 1996 Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul.
- Vartabet 1937 Vardan Vartabet, "Türk Fütühatı Tarihi (889-1262)", *Tarih Semineri Dergisi*, ½, Türkçe çev. Hrant D. Andreasyan, İstanbul.

Yusuf Ayönü

- Vasiliev 1978 A. A. Vasiliev, *History of the Byzantine Empire*, II, Wisconsin.
- Walter Map 1914 Walter Map, *De Nugis Curialium*, ed. Montague Rhodes James, Oxford.
- William of Tyre William of Tyre, *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, II, Translated and Annotated by Emily Atwater Babcock and A. C. Krey, Columbia University press, New York 1943.

Yusuf Ayönü